

MÉREI GYULA:

ELSZÁSZ-LOTHARINGIA NÉMETORSZÁGHOZ CSATOLÁSA 1870—1871-BEN ÉS A MAGYAR KÖZVELEMÉNY

1870. július 19-én Franciaország hadat üzent Poroszországnak. III. Napóleon abban a tudatban lépett háborúba, hogy biztosan számíthat a Habsburg-monarchia és Olaszország támogatására. Mekkora volt azonban a meglepetése, amikor mindkét állam semlegességét nyilvánította. Az előzmények után a megdöbbenés indokolt volt.

Ismeretes, hogy a poroszok 1866. évi döntő győzelme Ausztria fölött és Poroszország hatalmának megnövekedése rontotta a francia császárság esélyeit francia—porosz háború esetén, amire már ekkor számított III. Napóleon. Fordulat következett be tehát Párizsban a Habsburg monarchia szerepének megítélésében. Moustier francia külügyminiszter — I. Ferenc József császár magyar királlyá koronázása alkalmával — kijelentette, hogy Ausztria konszolidálása és virágzása nagy fontosságú az általános egyensúly fenntartása szempontjából¹ 1867 és 1870 között — tudjuk — számos kezdeményezés történt francia részről osztrák—francia szövetség létrehozására. Közismert, hogy a bécsi revansista udvari párt ugrásra készen várta a francia—porosz ellenségeskedések kirobbanását, hogy azután Franciaország mellett léphessen a hadszíntérre.

Es ennek ellenére: az 1870. július 18-i koronatanács a háború kitérésének esetére az Osztrák—Magyar Monarchia semlegessége mellett foglalt állást. Pedig — a Tauffkirchen misszió visszautasítása a bizonyíték erre — a Monarchia határozottan ellökte magától Poroszország békülésre nyújtott jobbját. A fekete-tengeri státusra vonatkozó 1856. évi szerződés módosítására irányuló kezdeményezés Beust részéről 1867. január 1-én, a salzburgi császártalálkozó, a francia—osztrák szövetség terve 1869 februárjában mind a francia orientáció tünete volt.

A kiegyezésben egymással szövetségre lépő két uralkodó réteg magyar felének érdekeit képviselő kormányzópárt a Deákpárt 1867 után hivatalosan francia orientációjú volt és burkoltan porosz ellenes. És hogy a koronatanács 1870. július 18-án mégis a semlegesség mellett döntött, annak magyarázata a Habsburg birodalom nemzetközi és belső helyzetében rejtett.

¹ Moustier à Gramont, Paris, le 3 juillet 1867. Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871. Paris 1925. 17. k. 311. o. Idézi *Diószegi István*: Ausztria—Magyarország és a francia—porosz háború 1870—1871. Bp., 1965. 14. o.

Poroszország túlzott megerősödése, a terjeszkedésétől való félelem, az elvesztett németországi hatalom visszaszerzésének és a katonai revánsnak a vágya mind Franciaország győzelmét tették kívánatosszá a Habsburg birodalmat vezető politikusok számára és azt tanácsolták, hogy Ausztria—Magyarország Franciaország oldalán kapcsolódjék be a háborúba. Ugyanakkor azonban tekintetbe kellett venni azt, hogy az olasz, a magyar, a német polgári és nemzeti átalakulást követően napirendre kerül a szláv népek azonos problémáinak megoldása. Jogosan lehetett számítani arra, hogy a török birodalom elnyomott népei fokozott heveségű nemzeti felszabadító küzdelembe fognak és harcuk nagy vonzóerőt gyakorol majd a Monarchia román és délszláv lakosságára, akik együttesen a Habsburg birodalom népességének 60%-át tették és a dualista monarchia központi fekvésű, létfontosságú területein éltek. Önálló nemzeti államaik életre-hívása egyet jelentett a Habsburg birodalom felbomlásával. Ezt pedig a kiegyezésben szövetkező osztrák—német és magyar vezető rétegek mindenáron meg akarták akadályozni. Számításba kellett venni azt is, hogy bár Oroszországnak saját nemzetiségeinek elnyomásához és konzervatív rendjének megóvásához szüksége volt a Habsburg-monarchia fennmaradására és így csupán a török fennhatóság alatt levő területeken segítette a délszláv államok alakítására irányuló törekvéseket és nem támogatta a monarchiában fellépő nemzeti mozgalmakat, balkáni politikája a dualista államban fellángoló szláv mozgalmakra mégis ösztönzően hatott. Ehhez járult még az is, hogy Oroszország hatalmi politikai céljainak alárendelte a Monarchia fennmaradásához fűződő érdekeit. Az orosz nagyhatalmi politika összefonódott a szláv nemzeti mozgalmakkal és a 19. század utolsó harmadában potenciális veszélyt jelentett a Habsburg birodalom számára, és ezt a körülményt külpolitikai döntések elhatározásakor nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

Oroszország 1863 óta különösen érzékeny volt a lengyel kérdés alakulására, de nem kevésbé volt külpolitikájának neuralgikus pontja a pontuszi kérdés, amelyben 1868 óta egyezmény biztosította az orosz—porosz együttműködést és ezzel a cárizmusnak lehetővé tette a soknemzetiségű orosz birodalom megóvását, segítette a rendszert a forradalmi mozgalmak ellen. Oroszországnak a francia—porosz háború során Ausztria—Magyarországgal kapcsolatos állásfoglalása ennek a két kérdésnek a függvénye volt.

„Dangers sociaux croissants rendent désirable que le Gouvernement se rapprochent pour veiller sur l'ordre, l'autorité, le principe monarchique menacé” — mondotta a cár a spanyol trónválság napjaiban. Osztrák—francia koalíció és győzelem újraélesztheti a lengyel állam helyreállítására irányuló kísérleteket és ebben részt venne Törökország is — aggódott Gorcsakov a háború első napjaiban, nem is alap nélkül. Érthető tehát, hogy a cári diplomácia a háború lokalizálására törekedett és a Monarchia felé irányuló intéssel semlegességét jelentette ki mindaddig, amíg a háború orosz érdeket nem érint.

Maga Bismarck hivatalosan adott biztosítékot a dualista monarchiának arra, hogy nem kívánja Cisleithania tartományait az Északnémet

Szövetséghez csatolni. A porosz király is garantálta Ausztria határait.² Angliát érdekei szintén a háború lokalizálása mellé állították.³

Ezek a körülmények befolyásolták a július 18-i közös minisztertanács döntéseit. Ilyen előzmények érthetővé teszik, hogy a francia kormány hasztalan kísérletezett azzal, hogy Bécsset álláspontjának megváltoztatására rábírja.⁴

És most vegyük szemügyre a magyar közvélemény állásfoglalását a francia—porosz háborúval kapcsolatban. Az elhangzott nyilatkozatok annál figyelemre méltóbbak, mert miközben a Monarchiában a legnagyobb csendben folyt a háborús készülődés mind a fegyverkezés, mind a diplomácia kulisszái mögött, a csatateréken a porosz seregek egyik csapatát a másik után mérték a francia haderőre. Szeptember 1-én Sedannál pedig bekövetkezett a döntő vereség.

A Deákpárt félhivatalos lapja, a *Pesti Napló* a kormányhoz közelálló *Pester Correspondenz* Andrassy Gyula álláspontjához híven a fegyveres semlegesség mellett foglalt állást. A kormányzó párt jobbszárnyán helyet foglaló nagybirtokosok, konzervatív arisztokraták és a klérus tagjai nyíltan a franciák oldalán való beavatkozás mellett voltak, és így az udvari párt agresszív, revansista nézeteit tették magukévá. Ilyen szellemben írt a klérus lapja, a *Magyar Állam* és a kormánypárti jobbszárny szócsöve, a *Reform* is közvetlenül a háború kitörése előtt.⁵ Ezek a nézetek csupán a Deákpártból néhány év múlva kiszakadó jobboldali kisebbség nézeteit tükrözték, míg a párt tagjainak többsége a *Pesti Napló* és a *Pester Correspondenz* már érintett hivatalos álláspontját vallotta magáénak. Ugyanakkor azonban a cári Oroszországtól való félelem és az ettől függő poroszellenesség hangjai leplezetlenül felhangzottak a *Pester Correspondenz*ben is. A lap ugyanis felvetette azt, hogy Ausztria—Magyarországnak „a porosz ellen való tényleges működésben részvétele nem lehetetlenség, ennek egyedüli oka a porosz—orosz szövetség miatt való aggodalom. Azon pillanat, midőn Oroszország a háborúba belép, minket is a harc téren talál... és Oroszország szövetségese... a mi ellenségünk lesz. Magyarország (s nem kevésbé Ausztria) csak egy természetes ellenséggel bír Európában, s az Oroszország... és aki Oroszország ellen velünk szövetkezik, az szívesen látott vendég nálunk.”⁶

A cárizmus hódító politikájától való félelem áthatotta a magyar vezető osztálynak 1875-ig az ellenzékben helyet foglaló középbirtokos-gentry csoportját is. Lapja, *A Hon* fel is veti ezt a kérdést, de egészen más hangnemben és összefüggésben. A balközép néven csoportosuló ellenzéki birtokosság Tisza Kálmán vezetése alatt a sajátos magyar hatalmi

² *Diószegi*: i. m. 15—17., 36—27. o. Idézetre vö. Chotek à Beust, St. Petersburg, le 10 juillet 1870. H. H. St. A. Wien. Min. des Aeussern, Polit. Archiv. X. Russland, Fasc. 62. (*Diószegi*: i. m. 37. o. 45. jegyzet) Gorcsakovra uo. Poroszországra 35—36. o.

³ Uo. 39—40. o.

⁴ *Diószegi*: i. m. 45., 49., 59., 60., 62., 63., 33—35. o.

⁵ A sajtó álláspontjára a francia—porosz háborúval kapcsolatban vö. *Hegedüs Sándor*: Helyzetünk a napi kérdésben. *A Hon* 1870. júl. 28. Reggeli kiadás. — *A Reform*-ból való idézet e lap júl. 15-i számából való. — Vö. még a *Reform* 1870. júl. 18. számát.

⁶ *Pester Correspondenz*. 1870. júl. 20. — *Hon*. 1870. júl. 20. 164. sz. 1. o. Egy communiqué c. cikke.

érdekeket tartotta szem előtt és 1874—1875 előtt még nem iparkodott ezeket teljes összhangba hozni a birodalmi érdekekkel úgy, ahogy a Deák-párt ezt már 1867 óta megtette. Ennek megfelelően a balközép a porosz—francia háború kitörése előtt, sőt egy ideig még a háború alatt is szigorúan ragaszkodott a fegyvertelen semlegesség elvéhez, és ahhoz, hogy a Monarchia csak akkor nyúljon fegyverhez, ha megtámadják. Szembefordult tehát a *Reform* kardcsörtető álláspontjával és figyelmeztetett arra, hogy a Habsburg birodalomnak attól kell függővé tennie magatartását, ki mellé áll, „melyiknek szövetségese Oroszország, mert csak az hozhatja nyakunkra a muszkát, mi pedig csak saját területünk védelmére foghatunk fegyvert és soha máskor.”⁷ A balközép lapja később még a porossal való szövetséget is elképzelhetőnek tartotta, mert ha legyőzi Franciaországot, ellensúlyt jelenthet az orosz terjeszkedéssel szemben.⁸ Igen korán feltűntek tehát Andrassy Gyula külügyminiszteri koncepciójának körvonalai nemcsak Eötvös Józsefnek Andrassyhoz írt leveleiben, hanem a balközép lapjában is annak jeleként, hogy az egész magyar vezető osztály politikai gondolkodását meghatározta a cárizmustól és annak a szláv nemzetiségekre gyakorolható mozgósító hatásától és ezzel összefüggésben a magyar uralkodó osztályok hatalmát féltő aggodás.⁹ A fegyvertelen, szigorú semlegesség elvét a balközép lapja közvetlenül is kapcsolatba hozta a nemzetiségi kérdéssel. Jókai Mór irányította rá a figyelmet arra, hogy ha a Monarchia beavatkoznék a háborúba, akkor az a küzdelem, „mely most csak az európai súlyegyen kérdése, egyszerre nemzetiségi harczzá alakulna át” és egész Európát lángba borító tűzvésszé hatalmasodhat.¹⁰

A parlament szélső baloldali csoportját alkotó kispolgári, demokratikus, az 1848. évi törvények változatlan fenntartását kívánó, a kiegyezéssel szembenálló 48-as párt elsősorban dualizmus-ellenessége miatt, de demokratikus, háborúellenes elvi álláspontjából következően is a fegyvertelen semlegesség mellett volt. Erre ösztökölte a cárizmus terjeszkedési politikájától való aggodalma is, amely részben az 1849. évi cári intervenció emlékéből táplálkozott, részben pedig ugyanabból a forrásból, mint a többi pártok oroszellenessége.

Így azután a 48-as párt lapja, a *Magyar Újság* még a háború kitörése előtt a semlegesség mellett foglalt állást és arra intette a kormányt: akadályozza meg a Monarchiát, hogy Franciaország oldalán háborúba lépjen, „melyet utóbbi időben természetes szövetségésének mondott” (ti. Ausztria. M. Gy.), mert „könnyen megtörténhetik, hogy az oroszok ennek megakadályozására Ausztriát nagyon is érzékenyen fogják foglalkoztatni. A veszély elsősorban is Magyarországot főgná fenyegetni.”¹¹

Mind a balközép, mind a 48-as párt a parlament nyilvánosságát is felhasználta a fegyvertelen semlegesség követelésére. Csáky Tivadar,

⁷ Hegedűs Sándor: Principiis obsta. A Hon 1870. júl. 16. Vezércikk.

⁸ Hegedűs Sándor: A vádakra. A Hon 1870. aug. 25. Reggeli kiadás.

⁹ Eötvös József 1870. aug. 14., 22. és szept. 8-i levelei Andrassy Gyulához. — Gróf Andrassy Gyula: Beszédei. (Kiadta Lederer Béla) Bp., 1893. II. k. 355—360. o.

¹⁰ Jókai Mór: A semlegesség magyar szempontjai. A Hon 1870. júl. 23. Reggeli kiadás.

¹¹ Magyar Újság 1870. júl. 16. 3. o. *Külföld* c. rovatban. Vö. még az ugyane szám 1. oldalán közölt hirt az állítólagos francia hadüzenetről és 1870. júl. 17. 1. oldalán hasonló tartalmú nézetet.

Horn Ede, majd maga a balközép vezetője, Tisza Kálmán is interpellációban szólították fel Andrassy Gyula miniszterelnököt a fegyvertelen semlegesség megőrzésére. Tisza Kálmán külön hangsúlyozta, hogy a fegyveres semlegesség nemcsak kimeríti az ország anyagi erőit, hanem „minden oldalon csak ellenséget szerez.” Félreérthetetlenül célozván Beust az udvari párt politikájára, intette a kormányt arra is, hogy „sem a francia kormány iránt netalán táplált rokonszenvnél, sem a németországi politikára gyakorolható befolyás visszaszerzésének vágyánál fogva” nem szabad semmi olyat tennie, „ami által az ország mint a német nemzet ellensége tűnhetnék föl és háborúba kevertetnék.” Ez utóbbi mondat félreérthetetlenül utalt arra a veszélyre, hogy a poroszellenes lépések a cári Oroszország hadbalépését jelentenék a Monarchia ellen.¹² A 48-as párt nevében Madarász József 20 képviselőtársa által is aláírt képviselőházi interpellációjában ugyancsak fegyvertelen, teljes semlegességet követelt. Az eseményeknek ebben az időszakában a két ellenzéki párt felfogása még semmiben sem tért el egymástól, a kormánynak a francia—porosz háborúval kapcsolatban tanúsítandó magatartásától. Ezt igazolja az is, hogy a Madarász által benyújtott interpelláció aláírói között két balközéppárti képviselő is szerepelt: Jókai Mór és Henszlmann Imre.¹³

A balközép azonban nem érte be csupán parlamenti keretekkel. Tömegmozgalommá, kérvényezési kampánnyá óhajtottá szélesíteni akcióját, hogy a közvélemény nyomásával szorítsa rá a kormányt a fegyvertelen, teljes semlegesség politikájának útjára. A balközép irányítása alatt álló Pesti Népkör tagjai Horn Ede előterjesztése nyomán 1870. július 22-én a képviselőházhoz Horn által benyújtandó kérvényt fogadtak el, amelyben a demokrácia, a békés fejlődés és a nemzetközi együttműködés híveiként tiltakoztak „minden oly háború ellen, amely míg egyfelől csak hatalmi vágyaknak szolgálhat eszközül, úgy másfelől hazánk létét is kockáztatja.” A balközép által a Beleznay-kertben július 24-én tartott népgyűlésen hasonló szövegű és ugyancsak a képviselőházhoz benyújtandó kérvényt fogadtak el. A népgyűlés szónokai nyomatékosan hangsúlyozták, hogy már csak azért is szigorúan ragaszkodni kell a semlegességhez, mivel „egy jogos háború van csak és ez az önvédelem.”¹⁴ A népgyűlést követően az ott elfogadott határozat szövegét kinyomtatták és a balközép országos méretű, az egész társadalmat megmozgató kérvényezési akciót indított. Az egységes kérvényszövegre a képviselők kerületükben aláírássokat gyűjtöttek és így nyújtották be a parlament ülésein. — A semlegesség mellett foglalt állást a Magyarországi Néptanítók első egyetemes gyűlése is.¹⁵

Megmozdultak a főváros munkásai is. Farkas Károly vasmunkás, a

¹² Csáky Tivadar és Horn Ede 1870. júl. 13-án interpellált. Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett országgyűlés Naplói (a továbbiakban: K. N.) IX. k. 382—383. o., Tisza Kálmán interpellációja 1870. júl. 19. én hangzott el. K. N. X. k. 132—133. o.

¹³ Madarász József 1870. júl. 16-án írásban terjesztette elő interpellációját. K. N. IX. k. 70—71. o.

¹⁴ A Pesti Népkör kérvénye A Hon 1870. júl. 22. Esti kiadásának 1. oldalán található. — A népgyűlésről A Hon 1870. júl. 25. Reggeli kiadás. Népgyűlés júl. 24. a Beleznay kertben c. tudósítása számol be.

¹⁵ A Magyarországi Néptanítók első egyetemes gyűlése Pesten 1870. aug. 15—18. Pest, 1871. 17. c.

Pest-Budai Munkásképző Egylet titkára július 21-én bejelentette a főkapitányságnak, hogy július 24-én a Beleznay kertben a bécsi munkáspérral és a francia—porosz háborúval foglalkozó gyűlést óhajt összehívni a pest-budai munkások részére. Farkas Károly nem véletlenül kapcsolta össze a két kérdést. Az osztrák munkásvezetők ellen az 1869. decemberi munkástüntetés miatt hazaárulás címén megindított perben éppen a francia hadüzenet napján hirdettetett ítéletet a bíróság. A szándék félreérthetetlen volt: megfélemlíteni az osztrák munkásságot és elriasztani attól, hogy a francia és a német munkássághoz hasonlóan az igazságtalan háborúk ellen szálljon síkra. A pesti rendőrfőkapitányság a bécsi munkáspérral kapcsolatos napirendi pontot törölte a gyűlés témái közül. Így a Pest-Budai Munkásképző Egylet kezdeményezésére az Általános Munkás-egylettel közösen megrendezett és a rendőri jelentés szerint rendben lefolyt, mintegy 800—1000 fő jelenlétében tartott gyűlés csak a háború ellen szólalhatott fel. Az elfogadott javaslatban tiltakoztak a porosz és a francia dinasztia között folyó háború és „minden dinasztialis háborúk ellen” és üdvözölték „a francia és müncheni munkások határozatát.” Követelték a kormánytól, hogy iparkodjék a háborúk után az állandó hadsereg eltörlésére, végül a fegyvertelen semlegesség mellett foglaltak állást és elvárják a képviselőháztól, hogy háborúra egy fillért sem szavaz meg.¹⁶ A *Hon* című balközéppárti lapnak a munkásgyűlésről szóló — ellenérzéstől fűtött — tudósításából¹⁷ több derül ki, mint a rendőri jelentésből. Arról tájékoztat, hogy a német nyelven felszólalók kevesebbet szoltak a gyűlés tárgyáról és inkább a munkásosztály elnyomatásáról beszéltek és „összeavarták osztályérdeküket a haza érdekeivel.” A magyar nyelven szólók csak a háború és a semlegesség kérdésével foglalkoztak. El is nyerték az újság riporterének dicséretét, mert szerinte ők „helyesebben szoltak.” A tendenciózus híradásból annyi mindenképpen kiderül, hogy a népgyűlés öntudatosabb munkásai igyekeztek rámutatni az igazságtalan háborúk és a munkásosztály nyomora, elnyomottsága közötti összefüggésre és ezt az alkalmat is felhasználták a jelenlevők tudatosságának emelésére, internacionalista szellemben való nevelésére.

A sorozatos interpellációk, még inkább a népgyűlések és az országos méretű petíciós kampány Andrássy Gyulát arra indították, hogy július 28-án válaszoljon az interpellációkra. Beszédében előadta, hogy a kormány a háború kitörése előtt azon fáradozott, hogy meggátolja annak kirobbanását. Majd, amikor a béke fenntartására irányuló erőfeszítései sikertelenek maradtak, július 20-án hivatalosan is semlegességét nyilvánította ki, de fegyveres semlegességét. Mégis olyan módon kívánnak gondoskodni a birodalom biztonságáról, hogy semmilyen hatalom se láthasson ebben kihívást, de ne tekinthesse gyengének sem Ausztriát és így ne bátorodhasson fel megtámadásra. Tisza interpellációjával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a kormány és a döntő körök nem óhajtják visszaszerezni Németországban az 1866-ban elvesztett pozíciót, amely meggyőződése szerint a Habsburg birodalomra „hasznot nem, de kárt és

¹⁶ A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai (a továbbiakban: MMTVD) I. Bp. 1951. 161—162. o. és *Nemes Dezső: Az Általános Munkás-egylet története 1868—1873.* Bp. 1952. 122—124. o.

¹⁷ A *Hon*. 1870. júl. 25. Reggeli kiadás. 1. o.

veszélyt hozhatna.” — A szélsőbal szónoka ekkor ismét a fegyvertelen semlegesség és csak az önvédelmi háború mellett foglalt állást, ugyanakkor nyilatkozatot kívánt a magyar kormánytól arra vonatkozólag, hogy „nem kíván a nagy német nemzet magasztos törekvései elé gátat vetni.” Tisza Kálmán pedig bár ismét kijelentette: „határozottan ellensége vagyok az úgynevezett fegyveres neutralitásnak”, ugyanakkor ezt is mondta: „kinyilatkoztatom minden kétség nélkül azt is, hogy a teljes neutralitás alatt én a védtelenséget nem értettem és nem értem” és pártja nevében elfogadta Andrassy javaslatát, amelyben a fegyveres semlegesség biztosítása érdekében 5 millió forint póthitelkeretet és az 1870-re besorozott honvédeknek 1870 októbere előtti behívásához való parlamenti hozzájárulást kért.¹⁸ A fegyveres semlegesség elvét augusztus elején, tehát — a 48-as pártot kivéve — a magyar képviselőház többsége elfogadta. E változás magyarázatát az időközben lefolyt hadiesemények adják.

Ugyancsak ezek nyújtják a kulcsot ahhoz is, hogy a balközép és a 48-as párt lapjai augusztusban arról is írnak, hogy a németek igazságos, védelmi háborút folytatnak. A 48-as párt lapja demokratikus állásfoglalásának megfelelően a császárság ellen, a köztársaság megteremtése mellett van és ezzel összefüggésben hirdeti, hogy a német egység létrehozására irányuló követeléseik jogosak.¹⁹ Ugyanakkor állást foglalnak Franciaország területi sértetlensége mellett és a német hódító törekvések ellen is. „Hogy Franciaországtól csak egy talpalatnyit is elfoglaljanak, ... azt nem szeretnők, mert ez már hódítás lenne, melyet nem indokol a védelem, nem követel a győzelem és nem igényel a végcél sem. Rokonszenvünk, meggyőződésünk mindig azon nemzet mellett lesz, mely hazáját védi.” — írta Hegedűs Sándor a Honban.²⁰ A Magyar Újság két vezércikkében is tiltakozott a porosz hódítás és a franciák megalázása ellen. „Ohajtandó lenne, hogy ne legyen szándéka (ti. a porosz királynak. M. Gy.), oly idegen területekkel nagyobbítani Németország területét, melyek bekebelezése újabb háborúra adhatna okot”,²¹ hiszen a hódítás révén meghiúsul „a béke állandósítása Európa számára az által, hogy Franciaország megaláztatik és területileg megcsorbítottatik.”²²

Ez után a kitérő után térjünk vissza az eseményekhez és a Monarchia külpolitikájához.

1870 júliusának közepétől kezdve augusztus 6-ig a Monarchia vezető körei — a hadügyminisztert kivéve — gyors és nagyarányú francia győzelemre számítottak és ehhez a feltételezéshez kapcsolták revansista, háborús stratégiájukat. A wörthi porosz győzelem békésebb hangvételre kényszerítette a Ballhausplatzot. Előtérbe kerül a semlegesség fokozott hangsúlyozása. Az augusztus 7-i közös minisztertanács már az erődítési, tehát a védelmi rendszer kiépítéséről határozott. Fenntartották ugyan a háborús készenlétet, de már védekező céllal, bár még mindig remény-

¹⁸ Andrassyra K. N. 325—326. o.; A 48-as párti Csanády Sándor beszédére 326. o.; Tisza Kálmán felszólalására 327. o. — Vö. még Andrassy beszédei II. k. 332—340. lapjait.

¹⁹ Magyar Újság 1870. aug. 11. Vezércikk.

²⁰ Hegedűs Sándor: A kérdéshez. A Hon 1870. aug. 10. Reggeli kiadás.

²¹ Magyar Újság 1870. aug. 19. Vezércikk.

²² Magyar Újság 1870. aug. 27. Vezércikk. A német egység helyeslésére.

kedtek abban, hogy a hadiszerencse a francia császárság javára fordul és akkor kihasználják a változást.

A Franciaországgal való együttműködés azonban továbbra is beletartozott a külpolitikai koncepcióba, de most már csak a hatékony diplomáciai támogatás formájában. A nemzetközi életben a francia seregeknek augusztus havában elszenvedett vereségei nyomán a porosz győzelmet és túlzott megerősödést károsnak tartó erők mozdultak meg. Előtérbe került a kollektív diplomáciai fellépés gondolata annak érdekében, hogy Franciaország minél kevésbé kedvezőtlen feltételekkel és minél előbb befejezhesse a háborút. A nemzetközi diplomácia ilyen irányú lépései augusztus heteiben azt a reményt keltették a Monarchia vezetőiben, hogy társakra lel poroszellenes politikájának folytatásához. A sedani vereség, a császárság összeomlása, a köztársaság kikiáltása és az európai forradalom lehetősége arra indította az osztrák diplomáciát, hogy a legnagyobb engedmények árán is megakadályozza az augusztus közepe óta formálódó poroszellenes koalíció szétesését. A francia köztársasági kormány, hogy ne kényszerüljön forradalmi népháború folytatására, hajlott a megegyezésre Poroszországgal, ha megmarad Franciaország területi integritása. Forradalomellenessége miatt élvezte a francia köztársaság kormánya Beust támogatását is, aki sietve közvetítette Párizs feltételeit Berlinbe, noha Sedan óta felismerte, hogy Franciaország nem köthet a területi integritás alapján álló békét. Amikor Berlin válasz nélkül hagyta a francia ajánlatot, Beust azt tanácsolta a köztársasági kormánynak, ne ragaszkodjék mereven a területi sértetlenséghez. Andrássy pedig egyenesen azt közölte a bécsi porosz követtel, hogy Ferenc József is, a közös minisztertanács is nyugodtan tudomásul veszi Elzász-Lotharingia Németországhoz csatolását. A területi integritásról való lemondást javasolta Oroszország és Anglia is. Thiers és Jules Favre október 20-án elfogadta az angol—orosz közvetítést, mivel attól tartott, hogy a háború továbbfolytatása a párizsi munkásság kezére juttatja a hatalmat. Versaillesben magáévá tette Bismarck feltételeit, kivéve azt, hogy Párizs az egyhónapos fegyverszünet ideje alatt is blokád alatt maradjon. Bismarck elutasító válasza után Thiers is, a tours-i kormány is a kiéheztetett párizsi munkásság felkelésétől való félelmében vállalta a háború folytatását. Október végén Metz feladása miatt proletárfelkelés tört ki. A nemzeti védelem kormánya ennek hatására még kevésbé hajlott arra, hogy a poroszok elleni háborút forradalmi népháborúvá változtassa. November eleje óta Bécs kizárólag arra összpontosította erejét, hogy rábeszélje a nemzeti védelem kormányát a német feltételek elfogadására, mielőtt a teljes katonai vereség és a „belső anarchia”, vagyis a proletárfelkelés bekövetkeznék. Beust reálpolitikai megfontolásból elsőként utasította el Jules Favrenak az európai nagyhatalmakhoz intézett kérését, amely Franciaország területi sértetlenségének biztosítására irányult. Nemsokkal később Favre titkárának tanácsolta sürgető hangsúllyal, hogy Franciaország legjobban tenné, ha a lehető leggyorsabban békét kötne. Mi egyéb ez, mint annak beismerése, hogy kudarcot vallott Franciaország megmentésére irányuló politikája.²³

²³ A Monarchia külpolitikájának alakulására összefoglalóan *Diószegi*: i. m. 112—118., 119—139., 140—142., 146., 148—150. o.

Ezek az események szabtak keretet a magyarországi közvéleményben támadt visszhangnak is.

Deák Ferencet és párthíveinek többségét a sorozatos német győzelmek, különösen a sedani siker, fokozott mértékben aggasztották a német terjeszkedés lehetősége és ezzel összefüggésben a Monarchia jövője miatt. Ugyanakkor a birodalom hatalmi érdekeinek féltése mellett a magyar vezető réteg liberális gondolkodása is rokonszenvvel fordította figyelmüket a polgári demokrácia európai bölcsője, Franciaország sorsa felé. Ebben az államban továbbra is támaszt láttak a cárizmus és Poroszországgal szemben. Ezért is óhajtották, hogy Franciaország minél kisebb veszteséggel kerüljön ki a háborúból és szorgalmazták a Monarchia békeközvetítő tevékenységét.²⁴

A Deákpárt más tagjai Oroszországgal való összefogásban kerestek védelmet a vélt porosz terjeszkedési törekvésekkel szemben.²⁵

A kormányzó párt tagjainak többsége, ha nézetkülönbségek voltak is közöttük a külpolitikai orientáció kérdésében, poroszellenesség és franciabarátság dolgában egyetértettek.²⁶

Voltak azonban a Deákpártban néhányan, igaz, a legtekintélyesebbek közül, akik a francia császárság katonai balsikereiből azt a következtetést vonták le, hogy a németekhez kell közeledni. Ezek közé tartozott Eötvös József neves író, ekkor vallás- és közoktatásügyi miniszter. Eötvös úgy érezte, hogy a hadiesemények következtében a franciabarát külpolitika csődöt mondott és a Monarchia elszigetelődött. Ebben a helyzetben különösen nagy veszély a cárizmusnak a Habsburg birodalom rovására terjeszkedni óhajtó politikája. Már augusztus közepén úgy vélekedett, hogy a poroszok könnyű győzelme csak kisebb gondot okoz. „Valóságos veszélyünk csak a szlávoktól jöhet, már csak azért is, mert nálunk az összes populacionak egy harmadát, a Lajtán túl pedig éppen két harmadát képezik.” Megítélése szerint Németország, mint szövetségi állam, hosszú ideig nem gondolhat terjeszkedésre. A körülmények gátolják Németországot az egész Duna völgye elfoglalásában és így érdeke, „hogy e völgy egy barátságos, részben német és minden esetre nem szláv hatalom kezében maradjon.” Nincs tehát félnivalónk a reálpolitikus Bismarck vezette Németországtól. Helyre kell állítani vele a baráti kapcsolatokat. A déli határookra kell erősen vigyáznunk, írta Andrassy Gyulának. Alig egy héttel későbbi levelében azt fejtegette Andrassynak, hogy a Monarchia fennmaradása szükséges mind az orosz, mind a porosz túlsúly fékezésére: „mind ez okoknál fogva én a poroszoknak győzelmét reánk nézve nem tartom veszélyesnek.” Sőt a francia győzelmet tartotta volna aggasztónak, mert akkor feléledne az udvar vágya a németországi hegemónia visszaszerzésére és ez károsan hatna vissza Magyarország jelenlegi közjogi helyzetére. Emiatt a Monarchia érdeke a teljes semlegesség. Elszász-Lotharingia annexiója nem erősíti a németeket a francia reváns-törekvések miatt. Éppen ezért a Habsburg birodalom ne kezdeményezze, hogy ne csatolják el Elszász-Lotharingiát Franciaországtól. Egy másik

²⁴ Pesti Napló 1870. szept. 1., 16., 18., 23., okt. 9., 11., 15., 19., 22., nov. 4., dec. 7. — Deák Ferenc levele Csengery Antalhoz, Pest, 1870. szept. 23. Országos Széchényi Könyvtár, Levelestár. — *Diószegi*: i. m. 114. o.

²⁵ *Diószegi*: i. m. 115. o.

²⁶ *Diószegi*: i. m. 115. o.

levelében később éppen az annexióval összefüggésben feléledő francia revánstörökvésekre utalva írta Andrásynak, hogy Németországot állandóan háborús veszély fenyegeti majd és „ez az miért barátokra van szüksége s még engedményekre is kész leend, hogy magának a magyar—osztrák birodalom barátságát megszerezze.” Andrassy egyszerre felelt Eötvös valamennyi levelére és közölte: „Egészen egyetértek veled mindenben.”²⁷ A magyar uralkodó osztályoknak a dualista monarchiában és Magyarországon elfoglalt hatalmi helyzete féltéséből eredő orosz—szlávellenesség sugallta Eötvösnek a porosz orientáció kezdeményezését.

A balközépben a franciabarát, a császársággal szemben a köztársaságot üdvözlő, a német egységet helyeslő, de a terjeszkedést elítélő demokratikus hangok mellett ugyancsak a legtekintélyesebbek részéről merültek fel részben a kormány ekkor folytatott politikájával egybeeső elgondolások, részben pedig már a német szövetséget ajánló hangok. Szeptember közepén nem kisebb személyiség, mint Jókai Mór, *A Hon* c. újság szerkesztője javasolta vezércikkében Franciaországnak, kössön mindenenáron békét Németországgal: „nem látunk semmit jobbnak, mint ha a respublica kormány munkáját a békekötésen kezdi s azután neki fordul a *belső porosznak* és azt veri le. (De nem a porosz munkásokat értjük.)”²⁸ Ebből az álláspontból természetesen következik, hogy gyakorlatilag értéktelen, elfogadhatatlan javaslatnak tartotta Simonyi Ernőnek okt. 22-én a képviselőház elé terjesztett és Franciaország területi sértetlenségére vonatkozó határozati javaslatát, amelyről a továbbiakban még szó lesz.²⁹ A külön magyar hatalmi érdekek sugallták Jókainak ezt a cikkét, amelyben szembehelyezkedett azzal a 48-as párti javaslattal, hogy népszavazás döntson Elzász-Lotharingia hovatartozásáról. Azzal érvelt a plebiscitum ellen, hogy ha ezt az elvet Magyarországon alkalmaznák, „akkor lehet még egy Magyarország Borsodmegye határától Pestmegye határáig, de ... Erdély, a Bánság és mindenféle más okolják, hogyan szakadjanak el tőlünk, s Magyarország megszűnnék létezni, európai szükségesség lenni. Ezért kell a Monarchiának kitartania a szigorú semlegesség mellett a porosz—francia vitában.”³⁰ Hasonlóképpen a nem magyar népek fölötti uralkodás nacionalista ösztönzője készítette Jókait arra, hogy a németekkel való összefogást ajánlja. Úgy vélte, hogy a békét, az emberiség jólétét „csak egy fordulat biztosíthatja; az, ha Magyarország s vele együtt Cislajthania őszinte és becsületes szövetségben él Németországgal.”³¹ A német szövetség-javaslat háttérét egy másik vezércikké világítja meg. Oroszországot el kell szigetelni s erre „az az egyetlen combinatio van, ha Ausztria—Magyarország őszinte s minden háttérben tartott gondolat nélkül szövetkezik Németországgal s még a lehetőségét is elzárja annak, hogy egy német—orosz liga újra lángra lobbantsa a keleti kérdést.”³² És hogy Jókai nézetei nem a balközép egyik nagytekintélyű tagjának egymagában álló véleményét tükrözték, hanem a vezetés álláspontját, arra

²⁷ Eötvös József 1870. aug. 14., 22. és szept. 8-i levelei. — Andrassy Gyula: Beszédei. II. k. 356—360. o. — *Diószegi*: i. m. 112—113. o.

²⁸ *A Hon* 1870. szept. 14.

²⁹ *A Hon* 1870. okt. 26. Reggeli kiadás.

³⁰ Jókai Mór: Archimedesi pontok. *A Hon* 1870. nov. 3. Reggeli kiadás.

³¹ *A Hon* 1870. okt. 2. Reggeli kiadás. Vezércikk.

³² *A Hon* 1870. nov. 20. Reggeli kiadás. Vezércikk.

bizonyosságul szolgál Tisza Kálmánnak Jókai Mórhoz írt levele, amelyben hasonló nézeteket fejtett ki.³³

Csupán a 48-as párt tartott ki következetesen a maga kispolgári, demokratikus nézetei mellett. Ezeket hirdette meg Simonyi Ernő és kilenc társa által aláírt határozati javaslat, amelyet 1870. október 22-én terjesztett a képviselőház elé. A javaslat abból indult ki, hogy a német seregek Sedannál „a német nemzet minden jogos igényének érvényesítését biztosították”. A francia nemzet nem kíván a jövőben a német ügyekbe avatkozni. Így a porosz király által „még most is folytatott irtózatos háború pusztán hódító szándékkal folytatott támadó háborúvá változott.” Ezért javasolta az országgyűlésnek, nyilvánítsa rokonszenvét a francia nemzetnek szabadságáért és területi épsége megővéseért vívott harca iránt, és szólítsa fel a kormányt, hogy a többi semleges hatalommal együtt igyekezzék a további harcnak jogos és méltányos feltételekkel végét vetni.³⁴ A javaslat vitája során Simonyi kiemelte, hogy III. Napóleon a német egységnek és így a német nemzet önrendelkezési joga érvényesülésének meggátálása végett üzent hadat és viselt igazságtalan háborút. Simonyi személy szerint a német egység megvalósulása érdekében a németek győzelmét kívánta, hiszen — mondotta — ezt a háborút ráerőszakolták Németországra. Sedan után az ideiglenes köztársasági kormány méltányos békeajánlatát a porosz király elutasította és Elzász-Lotharingia annexiójára tör az ott lakók szándékai ellenére, tehát igazságtalan, hódító háborút visel és immár német részről sértik meg a nemzeti önrendelkezés jogát.³⁵ November 17-én Simonyi interpellációban követelte a kormánytól, támogassa Angliának azt a követelését, hogy Franciaországot meg nem alázó és túlságosan meg nem gyengítő békekötés jöjjön létre.³⁶

Simonyi tévedett ugyan, amikor azt állította, hogy a háborút ráerőszakolták Németországra, mert nem tudott az emsi sürgöny meghamisításáról. Arról sem értesült, hogy Thiers október 20-án már lemondott Elzász-Lotharingiáról. Természetesen nem lehetett tudomása arról sem, hogy Beust és Andrassy már szeptember közepe táján arra intették Favre-t, ne ragaszkodjék mereven a területi sértetlenséghez. A balközép Simonyi javaslatát idejétmúlt és emiatt gyakorlatilag értéktelen deklarációnak nyilvánította, hiszen Bismarck nem fogadta el Thiers és Favre ajánlatát, holott az kielégítette volna mind a területi, mind a hadikárpótlási igényeket.

Az már utánan egészen más kérdés, hogy a francia forradalom kitörésétől és ennek nyomán Európa-szerte a forradalmi mozgalmak felledülésétől tartó nagyhatalmak erre nem voltak hajlandók. Nekik, sőt Thiersnek és Favrenak is Európa konzervatív szellemű békéje volt kedves és ezért Elzász-Lotharingiának Németországhoz csatolása sem volt drága ár.

A 48-as párt azonban nem érte be a parlamenti fellépéssel. Megál-

³³ *Diószegi*: i. m. 113. o. Idézi Tisza Kálmánnak Jókai Mórhoz írt 1870. szept. 16-i levelét.

³⁴ K. N. XI. k. 20. o. — *Irományok* VII. k. 5. o.

³⁵ 1870. okt. 31. K. N. XI. k. 88—94, 110—111. o.

³⁶ K. N. XI. k. 110—111. o.

lapodást létesített az Általános Munkássegylet vezetőivel, Külföldi Viktorral, Irlinger Antallal és Szvoboda Lajossal, hogy a 48-as párt és az Általános Munkássegylet közösen rendeznek népgyűlést. Erre december 18-án sor is került a Beleznaý-kertben. A gyűlésre meghívták a francia köztársaság bécsi és pesti konzulját, továbbá az Egyesült Államok pesti képviselőjét is. A gyűlésen Lefevre bécsi francia konzul, a gyűlés egyik kezdeményezője meg is jelent. Részt vett a 48-as párt számos országgyűlési képviselője is. Az elfogadott határozati javaslat tartalmilag azonos volt a Simonyi Ernő által október 22-én a képviselőház elé terjesztett határozati javaslattal. Ennek szellemében az emberi jogokkal ellenkezőnek valamennyi nemzet biztonságát fenyegető cselekedetnek minősítette a német kormányának Elszász-Lotharingia annexiójára irányuló követelését. Meleg együttérzését nyilvánította a népgyűlés határozata a francia nemzet által „ezen erőszak ellen hősiességgel folytatott ellenállást, mint a jogos önvédelem dicső harcát.” Kijelentette, hogy ez az igazságtalan háború „mélyen sérti a magyar nemzet emberiségi érzületét és károsítja az ország anyagi érdekeit.” Felszólította a kormányt arra, vesse latba befolyását mind a német egység elismerése, mind Franciaország területi épségének megóvása végett. Végül felszólított minden egyesületet és kört, amely egyetért a határozattal, tegye őket magáéivá és a maga részéről is intezzen hasonló tartalmú beadványt a kormányhoz és az országgyűléshez. A népgyűlésnek határozatát Madarász József 48-as párti képviselő révén juttatták el a képviselőházhoz, egy példányát pedig elküldték Andrássy Gyula miniszterelnöknek.³⁷

A határozati javaslat szövegéből kiderül, hogy a népgyűlésen a 48-as párt kispolgári, demokratikus felfogása érvényesült. Kétségtelen ugyan, hogy az I. Internacionálé Főtanácsának üzenete a Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz üdvözölte a köztársaságot, bár aggódott amiatt, mert nem nyilvánította megszüntnek a császárságot. Ugyanakkor a francia munkásság hazafias köteletségének tartotta a harcot a porosz hódítók ellen a francia köztársaság védelmében. Az Üzenet kiadása óta azonban kiderült, hogy Thiers a néptömegek forradalmi háborújának elkerülése végett hajlandó volt lemondani Elszász-Lotharingiáról is, vagyis szembe fordult a nemzet érdekeivel. A 48-as párt kispolgári, demokratikus felfogásához híven lelkesedett a német egységért is, a francia polgári köztársaságért is, de osztályhelyzetéből kifolyólag szembeállt a párizsi „vörösökkel”, vagyis a munkásokkal és a proletariátus forradalmával és a forradalmi népháború eszméjével. Az Általános Munkássegylet vezetői még igen fiatal, tapasztalatlan munkásmozgalom élén álltak, maguk sem rendelkeztek még akkor elegendő mozgalmi gyakorlattal, politikai, elméleti felkészültséggel ahhoz, hogy észrevehessék, meddig haladhatnak együtt a 48-as párttal és miben kell kifejtieniök eltérő álláspontjukat. Így

³⁷ Magyar Újság 1870. dec. 18. 3. o. Újdonságok c. rovat, valamint az 1870. dec. 21. szám Újdonságok rovata, továbbá a népgyűlés lefolyásának 1870. dec. 21. szám, 1. oldalán olvasható a leírása. A határozati javaslatot is itt közölték. — *Erényi Tibor*: A magyarországi munkásmozgalom és az I. Internacionálé. (Az I. Internacionálé és Magyarország. Bp. 1964. 306—308. o.)

azután ellenvetés nélkül, teljes egészében elfogadták a kispolgári demokraták álláspontját a porosz—francia háború megítélésében.³⁸

A népgyűlés után a 48-as párt a sajtóban folytatta küzdelmét a német hódító politika ellen és ismételten szembeállította haladó, köztársaságpárti, demokratikus elvi álláspontját a nemzeti kérdésben, a sovinszta, hódító felfogással: „Oly német egységtől, mely működését egy más szabad nemzet leigázásával kezdi, sem nekünk, sem saját népeinek nincs mit várni. E szomorú meggyőződést annál több okunk van sajnálatlaltal venni tudomásul, mert egyik legjobb szomszédunk és legtermészetesebb szövetségesünk gyanánt mi mindenkor az egységes szabad Németországot tekintettük.”³⁹

1871 januárjában az újabb proletárfelkelés kitörése után Thiers feladta a további fegyveres küzdelmet. Maradékitalanul elfogadta Bismarck korábbi feltételeit és létrejött a fegyverszünet.

Ekkor már csak a 48-as párt állt ki a polgári pártok közül a franciák ügye mellett. Mindössze néhányan követték a balközép képviselőinek sorából. E párt képviselőinek többsége Tisza Kálmánnal az élén szilárdan állt ebben a kérdésben a kormány politikája mellett. A 48-as pártiak a sajtóban és a parlamentben elsősorban a köztársaság védelmében fordultak szembe a porosz hódító törekvésekkel, mert az ő szemükben a köztársasági államforma — tévesen — összefonódott az európai népszabadság ügyével és a megvédéséért vívott harc a feudális, abszolutista kabineti hódító politika elleni küzdelemmel. Elfordultak tehát a Bismarckkal fegyverszünetre lépett Favre kormányától és Gambettaba vetették reményüket, annak februári lemondásáig.⁴⁰ Ez az esemény keserű csalódást okozott ugyan nekik, de továbbra is kitartóan harcoltak az annexió nélküli békéért, a békefeltételek végleges megállapításáig.

Országos méretű kérvényezési akciót indítottak. A társadalom minden osztályát, réteget meg akarták mozditani nemzetiségi különbség nélkül, hogy az ország lakosságának tömeges aláírásával bizonyítsák: a nép nemzetiségi különbség nélkül a nemzeti önrendelkezési jog mellett áll, a rabló háborúk ellen van és a köztársaság híve. Az akció ismét az Általános Munkásegylettel közösen rendezett népgyűléssel kezdődött el. Február 20-án a Dürr-féle kaszinóban jöttek össze a népgyűlés résztvevői. Itt fogadták el azt a kérvényszöveget, amelyet azután 20 000 példányban nyomattak ki az Athenaeum nyomdánál magyarul. Ezen kívül még más nyomdák is készítettek ilyen magyar nyelvű kérvényszövegeket. Amely vidékre nem jutott a nyomtatott kérvényszövegből, ott a 48-as kör titkára vagy jegyzője kézzel másolt szöveget gyűjtötte az aláírásokat. Német és román nyelvű szöveget is nyomtattak a nemzetiségi községek, illetve Buda és Pest német nyelven beszélő lakosai számára.

³⁸ A dec. 18-i népgyűlésről, Külföldiek és Farkas Károlyék álláspontjáról elsőként írt Nemes Dezső: Az általános Munkásegylet története 1868—1872. Bp. 1952. 120—121., 130—142. o. — Értékelésünk számos ponton eltér az övétől.

³⁹ Magyar Újság 1870. dec. 24., 29. és 30. Az idézet a dec. 29-i szám Hollós László által írt vezércikkéből való.

⁴⁰ Magyar Újság 1871. jan. 5. (Telhetetlen Vilmos), február 1. (Sz. N.: A párizsi események és következményei I.), február 8. Szederkényi Nándor: Béke-e vagy háború? — Vö. még: Irányi Dániel 1871. jan. 28-i interpellációját a miniszterelnökhöz, K. N. XII. k. 231. o.

A februárban és március elején sok tízezer aláírással ellátott kérvényeket túlnyomórészt a 48-as párti és a román, szlovák képviselők, valamint néhány balközéppárti terjesztette a képviselőház elé.

A 48-as párt lapja, a *Magyar Újság* a népgyűlésről szóló tudósításában hangsúlyozta, hogy céljuk minél több aláírás összegyűjtése a kérvényekre, hadd „lássa az utókor, miszerint a magyar nemzet amely makacsul ragaszkodik saját alkotmányához, ezeréves életéből történelmileg fejlődött nemzeti jogához, éppoly változatlanul s lelkesülten ragaszkodik azon általános elvhez, hogy minden nemzet szabadon rendelkezék önmagáról, hogy a középkori hódítási jog helyébe lépjen a szabadság és a népjog.” A kérvényben ezenkívül kifejtették még azt is, hogy a Franciaország megcsonkítására alapozott, minden népjogot és egy nemzetet lábbal tipró béke tartós nem lehet, majd így folytatták: „Ily események láttára komoly aggodalommal nézünk Európa, s így saját hazánk jövője elé, mert a mi ma háborítlanul véghezvitetik Franciaország ellen — ki fogná tagadni, hogy ugyanez holnap a Szent István koronája alatti országokon nem ismétlődhetik?” Kérték a parlamentet akadályozza meg Franciaország feldarabolását.

Andrássy Gyula a népgyűlésre és a kérvényekre való tekintettel indokoltknak vélte, hogy felszólaljon, ismertesse a kormány álláspontját és így egy csapásra válaszoljon Irányi Dánielnek egyik korábbi interpellációjára és a kérvények azonos tartalmú felhívására. Utalt a két fél között megindult béketárgyalásokra és időszerűtlennek vélt minden diplomáciai lépést.

Irányi Dániel nem érte be a válasszal, de felszólalásában félreértetlenül kifejezte, hogy a 48-as párt nem ringatja magát ábrándokban sem abban a tekintetben, hogy a kormány a franciák mellett avatkozik be, sem azt illetően, hogy bárkinek is sikerülhet a németeket eltérítenie követeléseiktől. Ha nem is ér el eredményt felszólalásával — mondotta —, vigasztalására szolgál, hogy Európa rokonszenvét elnyerő ügyben szólalt fel. Figyelmeztette a miniszterelnököt arra, hogy a nemzet és történelem nem aszerint ítél a miniszterek tetteiről, siker vagy balsiker születik a nyomukban, hanem aszerint, hogy országuk érdekeit szolgálják-e vagy sem. 1831-ben sem koronázta siker a magyar országgyűlés felszólalását Lengyelország szabadsága ügyében, a ma élő magyarok mégis büszkéek azokra „kik azon szerencsétlen szomszéd nemzet föltámadása mellett fölszóltak.” Az utókor arra is büszke lesz, hogy 1871-ben is akadtak férfiak az országgyűlésen, „kik egy szerencsétlen nemzet mellett fölszóltak.”⁴¹

Az Általános Munkásegylet három vezetője sem elégedett meg a népgyűlésen való aktív részvétellel. Megküldték a nyomtatott kérvényszöveget az egylet vidéki szervezeteinek és a Külföldi, Irlinger és Szvo-

⁴¹ A február 20-i népgyűlésre *Magyar Újság* 1871. febr. 19. 3. o. Fővárosi Krónika c. rovat, febr. 20. 1. o. Ugyanitt közlik a kérvény szövegét is. — A képviselőházhoz aláírással benyújtott kérvények az országgyűlés kérvényügyi bizottságának iratai között található meg. Országos Levéltár. K—2. Orszgy. jelzet alatt a képviselőházi iktatószámmal egyező sorszámmal. — A kérvényeket előterjesztők személyére, Andrássy Gyula és Irányi Dániel beszédére K. N. XIII. k. 249—250., Andrássyra 250., Irányira 250—251. o. — Vö. még *Andrássy Beszédei* II. k. 420—422. o. — További kérvények benyújtására K. N. XV. k. 25—26. o.

boda aláírásával ellátott kísérő levelükben aláírásgyűjtésre szólították fel ezeket. Indokolásul előadták, hogy a diplomácia, a burzsoázia és az országgyűlés lusta, senki sem tesz semmit, tehát a népnek kell valamit tennie, hogy megmaradjon számára az a kevés, amit a zsarnoktól évszázadok óta kiharcolt. Az Általános Munkásegylet e vezetői helyesen tették, hogy együttműködtek a 48-as párttal a petíciós tömegmozgalom szervezésében. A kísérőlevél érvelése azonban arról tanúskodik, hogy a 48-as párt elvi álláspontját is magukévá tették. Hibáztak tehát abban, hogy nem fejtették ki, miben és meddig készek elvben is, gyakorlatban is együtt haladni a 48-asokkal és miben térnek el a munkásosztály nézetei. Az Általános Munkásegylet említett vezetői — már érintett csekély mozgalmi tapasztalatuk, gyenge politikai-elméleti képzettségük miatt nem vették észre, hogy nem tunyaságból nem tesz semmit a franciák érdekében a diplomácia, a burzsoázia, az országgyűlés, hanem főleg a proletariátus forradalmi mozgalmaitól, a forradalmi népháborútól való félelmében és mert az országgyűlés többségében éppúgy ragaszkodott Európa fennálló konzervatív európai rendjéhez, mint a külföldi diplomácia, burzsoázia és parlamentek, köztük Thiers és Favre kormánya és parlamentje is. Nem vették észre Külföldiek azt sem, hogy mást akar immár Thiers és Favre és mást a párizsi munkásság. Emiatt kerülhettek teljesen a 48-as kispolgári demokraták befolyása alá, akiknek Ledru Rollin és politikája volt az eszményképük. Az I. Internacionálé magyarországi szekciójának titkára, Farkas Károly és a köréje csoportosulók járatosabbak voltak a marxi elméletben és felismerték a 48-as párt kérvényszövegeinek polgári vonásait. Észrevették azt is, hogy a Külföldi, Ihrlinger és Szvoboda által aláírt levél ugyanebben a szellemben íródott. Ugyanakkor Marxnak a kispolgári demokráciával kapcsolatos nézeteihez híven — Külföldiek politikájának elmarasztalásával együtt elutasították a kispolgári demokratákkal való együttműködés minden formáját.⁴²

Már 1870 októberének második fele óta nyomon követhető a nemzetiségi képviselők csatlakozása a 48-as párt fellépéséhez. Képviselőházi interpellációik, felszólalásaik ugyanolyan szelleműek, mint a magyar szélsőjobboldal képviselőié. Tevékenyen részt vettek a februártól kezdődő kérvényezési akcióban. Paulini Tóth Vilmos szlovák, Babes Vince, Mocsonyi Sándor, Borlea Zsigmond román képviselők tömegesen nyújtották be a parlamentben a képviselői kerületükbe tartozó román községek papjai, tanítói, parasztjai, kereskedői és iparosai által aláírt kérvényeket. Amikor pedig Irányi Dániel 1871. március 18-án határozati javaslatban ítélte el a kormány magatartását és újból követelte a kormány fellépését Elzász-Lotharingia német annexiója ellen, beadványát Mocsonyi Jenő, Babes Vince, Hodossiu József, Stanescu Imre, Mocsonyi Sándor és Mocsonyi Antal román képviselők is aláírták.⁴³

Vajon mi készíthette e magatartásra a nemzetiségi képviselőket? A *Federatiunea* című román lap 1870. december 23-i számában már felcsendültek olyan hangok, amelyek szerint az északról fújni kezdő szél

⁴² Nemes: i. m. 143—145. — Farkasék a *Testvériség* c. lapjuk febr. 25-i számában marasztalták el Külföldieket.

⁴³ Irányi Dániel 1871. márc. 18-i felszólalására, határozati javaslatára és az ehhez kapcsolódó vitára K. N. XV. k. 38—40., 42—44., 76—77., 78—82. o.

megadta a jelet a magyarok és a románok összefogására. „A román és magyar elem együttesen képezi a nagy szláv család észak és déli fajai között a válaszfalat.” A cikk írója azt óhajtotta, hogy e fal erős legyen, nem a magyarok iránt érzett rokonszenvből, akik négy évszázad óta uralkodó, elnyomó hajlamukról tettek tanúbizonyságot, „nem szeretetből tehát, hanem tisztán és csupán a magyar és román nemzet életérdekeinek közösségéből.”⁴⁴ Babeş Vince 1871. március 19-i képviselőházi beszédében azzal indokolta Irányi határozati javaslatához csatlakozását, hogy a német győzelem veszéllyel fenyegeti mind a román, mind a magyar nemzetet. Jogosulatlanak tartotta a német egységet is, mert az maholnap azt fogja eredményezni, hogy Németország bekebelezi a Monarchia németlakta területeit is. Egy nemzethez tartozók egyesülésére csak ott van szükség, ahol másképp nem érhetők el a nemzeti célok.⁴⁵

Nem kétséges, hogy a román képviselőket nemzeti létük féltése készítette a francia területi sértetlenség ügyének pártolására. Hazaszeretüknek ez a megnyilvánulása még akkor is jogosultnak tekinthető, ha nem is lehet egyetérteni azzal, hogy egy kalap alá vették a cárizmus terjeszkedési politikáját és az északi és déli szláv népeknek a történelem napirendjén levő, a románokéhoz hasonlóan indokolt nemzeti mozgalmait és nacionalista elfogultsággal szembehelyezkedtek az ugyancsak a történelmi haladást szolgáló német egységgel is. Babeş ugyan kifejezetten a német egység adott formáját, a bismarcki megoldást vetette el, de a német nemzeti kérdésnek még ez a felülről történő konzervatív, haladásellenes elemekkel átszőtt módja is előrevitte a történelmi fejlődést.

Az egyik szerb képviselő, Sztratimirovics György 1871. január 19-én elmondott interpellációjában az osztrák—porosz közeledésről és e barátságának Magyarországot fenyegető veszélyéről szólott. Kérdést intézett a miniszterelnökhöz, milyen lépéseket kíván tenni a magyar kormány annak érdekében, hogy elejét vegye „a germanizmus ilyen természetű megerősödését előmozdító szövetség” létrejöttének, mivel ez veszélyt jelentene Magyarországra és a szomszéd népekre. Ha pedig az osztrák—porosz szövetséget nem lehet meggátolni, tesz-e lépést a kormány annak érdekében, hogy e német tömb ne befolyásolja hátrányosan a francia nép szabadságharcát és a Monarchia ne gyakoroljon nyomást Poroszország érdekében a háború kimenetelére.⁴⁶ Sztratimirovics tehát a délszlávok képviselőjében Babeşhez hasonlóan a német terjeszkedési törekvésektől féltette népe létét és a magyarokkal összefogva kívánta megakadályozni azt, hogy a németek túlságosan megerősödjenek.

Ismeretes, hogy a francia—porosz békekötés a bismarcki feltételek maradéktalan teljesítése alapján jött létre. A magyarországi demokratikus erők összefogásának létrehozása és ezen az alapon a németek hegemón helyzetbe jutásának megakadályozása éppúgy nem sikerült, mint Franciaország területi épségének megóvása. A demokrácia erői 1870—1871-ben Magyarországon is vereséget szenvedtek. A Monarchia külpolitikájában a Németországhoz való közeledés politikája kerekedett felül.

⁴⁴ A Federatiunea cikkét Alexandru Romann írta. Idézi A Hon 1870. dec. 25. Reggeli kiadás 2. o. Egy román nyilatkozat c. cikk.

⁴⁶ K. N. XV. k. 54. o. — *Andrássy*: Beszédei II. k. 486. o.

⁴⁶ A Hon 1870. jan. 19. Esti Kiadás. 1. o. — *Andrássy*: Beszédei II. k. 416—417.

Orczy Béla külügyminisztériumi osztályfőnök már 1871. január 24-én ajánlotta a delegáció ülésén a magyarok Németországhoz való közeledését, hogy ezen a révén meggátolható legyen a porosz—osztrák szövetség, ami hátrányos lenne Magyarországra (értsd: a magyar uralkodó osztályok hatalmi helyzetére. M. Gy.) És hogy ez a félfogás egyre jobban elterjedt a magyar uralkodó osztályok képviselőiben, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Tisza Kálmán 1871. március 18-án immár a képviselőház és így az egész ország nyilvánossága előtt kijelentette azt, amit 1870 augusztusában még csak magánlevélben írt le, hogy sajnálja ugyan Franciaországot megcsonkítása miatt, Németországot is, mert az annexió nem biztosít tartós békét, de a Monarchia számára egyedül a semlegesség a megfelelő magatartás, mert ezen a révén bizonyítjuk, hogy jó barátai vagyunk Poroszországnak, helyeseljük a német egységet és így nem veszélyes számunkra az esetleg létező porosz—orosz szövetség.⁴⁷

A nemzetközi viszonyok, a nagyhatalmak kül- és belpolitikai érdekei, a magyar uralkodó osztályok hatalmi helyzetüket féltő, a cárizmus terjeszkedésétől, egységes délszláv állam létrejöttétől, a Monarchiában élő szlávok túlsúlyra jutásától való aggodalma tehát megghiúsították Elszász-Lotharingia német annexiójának megakadályozását.

⁴⁷ Tisza beszédére K. N. XV. k. 51. o. Hasonló szellemben szólalt fel ugyanezen a napon a kormány semlegességi politikája és a franciák oldalán történő diplomáciai beavatkozás ellen Jókai Mór. K. N. XV. 40—41. o.

Gyula Mérei:

L'ANNEXION D'ALSACE-LORRAINE PAR L'ALLEMAGNE ET L'OPINION
PUBLIQUE HONGROISE EN 1870—71

L'étude examine — compte tenu du contexte de la situation internationale de la Monarchie des Habsbourg — l'attitude des classes dominantes, celle des masses démocratiques et des partis de la classe ouvrière en ce qui concerne les péripéties de la guerre franco-prussienne.

L'auteur — enrichissant les acquisitions de la littérature par de nouvelles recherches — trace une image nuancée sur le fait que classes dirigeantes soutiennent, malgré leur attitude antiprussienne, la politique étrangère de la Monarchie et en fin de compte elles se résignent à l'annexion. Joseph Eötvös et Kalman Tisza donnent même un ton prussophile afin de sauvegarder le pouvoir des classes dirigeantes en Hongrie. Ce n'est que les politiciens petits-bourgeois et anti-Habsbourg du parti de 48 qui interprètent d'une manière juste les efforts d'unification des Allemands et leur guerre. Ils y voient d'abord une guerre défensive puis une guerre d'annexion et ils protestent contre la guerre aussi au nom de leurs principes mais surtout à cause de leur hostilité au tzarisme. Les représentants des ouvriers en tenant des intérêts internationaux du prolétariat acceptent la prise de position de la I^{ère} Internationale mais ils ne sont pas conséquents puisqu'ils font marcher leurs masses à la remorque de la gauche démocratique de la petite-bourgeoisie au lieu de ne concentrer les efforts qu'à la réalisation d'une unité d'action, maintenant en même temps une nette politique de classe. Mais cette inconséquence vient du manque d'expérience du mouvement.